

ADAM ŚWIEŻYŃSKI, WARSZAWA

„JESTEM TYM, KTÓRY SIĘ ZMIENIA”. OBRAZ BOGA W „TEIZMIE OTWARTYM”

„Zobaczył Bóg czyny ich, że odwrócili się od swojego złego postępowania.
I ulitował się Bóg nad niedolą, którą postanowił na nich sprowadzić,
i nie zesłał jej...”

(Jn 3,10)

„Dramat wszechświatowy nie jest filmem od wieków gotowym;
im dalej od miejsc właśnie wyświetlanych, tym więcej luk i plam pustych
zawiera się w filmie (...).
Wolno nam bowiem wierzyć, że nie jesteśmy biernymi widzami dramatu,
lecz i aktorami czynnymi”.

(Jan Łukasiewicz, *O determinizmie*, 1961)

Wstęp – czym jest „teizm otwarty”?

„Teizm otwarty jest rodzajem teologii, której zadanie polega na ukazaniu relacyjnego charakteru osoby Boga. (...) Stworzywszy świat, Bóg nie pozostaje wobec niego obojętny ani zdystansowany, lecz głęboko troszczy się o swoje stworzenia i angażuje się w ich życie (...). W przeciwieństwie więc do Arystotelesowskiego «Nieporuszonego Poruszyciela» może On zostać określony jako «Najbardziej Poruszony Poruszyciel»”.¹ Wbrew powyższej deklaracji, która potwierdza tradycyjne chrześcijańskie rozumienie Boga, „teizm otwarty” (*open theism; open theology; openness of God*) stanowi znaczącą modyfikację klasycznego teizmu i obecnej w nim koncepcji Boga.

¹ Introduction, w: W. H a s k e r, T. J. O o r d, D. Z i m m e r m a n (red.), *God in Open Universe. Science, Metaphysics, and Open Theism*, Eugene 2011, s. 1; por. C. P i n n o c k, *Most Moved Mover: A Theology of God's Openness*, Grand Rapids 2001.

Przede wszystkim inaczej ujmuje pewne ważne aspekty Bożej natury i relacji Boga ze światem przez Niego stworzonym. Przedmiotem krytyki ze strony „teizmu otwartego” jest przypisywanie Bogu absolutnej niezmienności i prostoty, gdyż zdaniem jego zwolenników prowadzi to do koncepcji Boga „zamkniętego” w sobie i całkowicie pozbawionego rzeczywistych relacji z innymi podmiotami osobowymi, ostatecznie czyniąc zeń raczej „zasadę metafizyczną” aniżeli miłującego Ojca, jakiego ukazuje przekaz biblijny.

„Teizm otwarty” można określić najogólniej jako filozoficzno-teologiczny model Boga i Jego działania w świecie, który został stworzony na gruncie analitycznej filozofii religii, odwołuje się do biblijnego obrazu Boga oraz podejmuje szczegółowo m.in. takie kwestie jak: Boża wszechwiedza, ludzka wolność, zagadnienie zła, cierpienia i opatrności.² Niekiedy „teizm otwarty” określa się także jako „teizm wolnej woli” (*free will theism*), ponieważ na pierwszy plan wysuwa się w nim problem wolności ludzkiej woli i związaną z nim kwestię Bożej wszechwiedzy.

Tło religijno-filozoficzne teizmu otwartego stanowią: problem istnienia zła; zagadnienie pogodzenia ludzkiej wolności i Bożej wszechwiedzy; dążenie do oczyszczenia interpretacji tekstów biblijnych (obrazu Boga) z naleciałości neoplatońskich i arystotelesowskich; poszukiwanie drogi środka między teizmem klasycznym a teizmem filozofii procesu; kontekst kultury i duchowości o tradycji protestanckiej (m.in. priorytet wiary i jej osobistego przeżywania); pragmatyzm i empiryzm (w ujęciu W. James).

Celem artykułu jest zaprezentowanie zasadniczych elementów struktury „teizmu otwartego” oraz ukazanie obrazu Boga, który wyłania się z omawianej propozycji. Jest to obraz Boga zanurzonego w czasie (choć niekoniecznie takim, jaki dotyczy bytów stworzonych), zmiennego (w zakresie wiedzy i podejmowanych działań, choć nie w kwestii celu, do którego osiągnięcia dąży), ograniczonego (po względem wiedzy na temat przyszłości) i emocjonalnego (to znaczy doświadczającego stanów analogicznych do ludzkich odczuć).

² Zob. D. W. J o w e r s, *Open Theism: Its Nature, History, and Limitations*, Western Reformed Seminary Journal 12(2005) nr 1, s. 1-9.

Ograniczona wiedza Boga

Koncepcja ograniczonej wiedzy Boga (*God's foreknowledge*) wydaje się być traktowana przez zwolenników „teizmu otwartego” jako centralny element omawianego stanowiska teistycznego. Koncepcja wiedzy Boga, jaką proponują przedstawiciele „teizmu otwartego”, dotyczy modyfikacji tradycyjnego rozumienia jednego z podstawowych atrybutów Boga – wszechwiedzy. W. Hasker definiuje ją następująco: „Nie jest możliwe, aby Bóg uznawał fałsz lub nie uznawał jakiegoś prawdziwego sądu, którego poznanie przez Boga w tym czasie jest logicznie możliwe”.³ Sformułowanie to zawiera w sobie twierdzenie, że mogą istnieć takie sądy, które w danym momencie, z konieczności, nie mogą być Bogu dostępne poznawczo. Bóg może je poznać tylko wtedy, gdy będzie to logicznie możliwe. Sądy takie, zdaniem teistów otwartych, istnieją, a ich treścią są przyszłe ludzkie decyzje. Zatem Bóg jest wszechwiedzący, ale ta wszechwiedza dotyczy tego, co „da się wiedzieć”. Bóg zna więc wszystko, co już się dokonało oraz wie o wszystkim, co aktualnie się dokonuje. Ponadto ma pełną wiedzę na temat każdego istniejącego bytu: zna jego wewnętrzną konstytucję, pragnienia, intencje, stany świadomości itd. Bóg zna również wszystkie możliwe przebiegi wydarzeń z całkowitą dokładnością i dlatego żadne zdarzenie nie jest w stanie Go zaskoczyć lub zdziwić. Potrafi także przewidywać z prawdopodobieństwem bliskim pewności, co nastąpi w dalszym przebiegu zdarzeń. Ten element wiedzy Boga jest wzmocniony tym, że Bóg, działając w historii świata, realizuje swoje zamiary względem niego.

Bóg, chcąc uzyskać wiedzę na dany temat, nie zastanawia się, nie rozważa, nie uczy się. Jednak, podobnie jak człowiek, musi „zaczekać”, aż coś się faktycznie wydarzy, by uzyskać jednoznaczne poznanie na temat tego czegoś. Przyszłość jest więc dla Boga otwarta, zaś jej przewidywanie nie jest tak pewne, by uniemożliwiało logicznie wolność ludzkich wyborów. Dlatego wiedzę Boga na temat przyszłości należy rozumieć jako wiedzę w szerszym sensie, to znaczy wiedzę o prawdopodobieństwie zajścia danego zdarzenia.⁴

³ W. Hasker, *God, Time, and Knowledge*, Cornell Studies in the Philosophy of Religion, Ithaca 1989, s. 73.

⁴ Por. P. van Inwagen, *Co wie o przyszłości istota wszechwiedząca?* tłum. M. Iwanicki, *Roczniki Filozoficzne* 60(2012) nr 2, s. 126-140.

Zwolennicy „teizmu otwartego” uważają, że ograniczoność wiedzy Boga na temat przyszłości wynika z Jego decyzji o stworzeniu świata, w którym istnieje rzeczywista wolność umożliwiająca osobom w nią wyposażonym wchodzenie w relacje międzyosobowe oraz realizowanie autentycznej miłości. Taki wybór ze strony Boga wiąże się z podjęciem ryzyka, gdyż historia świata i ludzkości będzie rozwijać się w taki sposób, że jej szczegółowy przebieg nie będzie Mu uprzednio znany. Ale właśnie taki wybór dokonany przez Boga jest pełniejszą manifestacją Jego wszechmocy, bowiem współdziałanie z istotami obdarzonymi wolnością jest bardziej złożone i trudniejsze z punktu widzenia doprowadzenia ich do ostatecznego dobra niż kierowanie bytami, które zawsze i bezwarunkowo muszą działać tak, jak chce Bóg. Współtworzenie dziejów świata przez Boga i ludzi oznacza więc w praktyce, że Bóg cały czas dostosowuje swoje zamiary i działania do aktualnej sytuacji, dokonując ich akomodacji w zależności od rozwoju zdarzeń i wiedzy na ich temat. A zatem koncepcja wiedzy Boga w ramach „teizmu otwartego” sprowadza się do następujących twierdzeń: Bóg z konieczności wie wszystko, co w danym czasie jest poznawalne; Boża wiedza zmienia się odpowiednio do zmieniających się faktów występujących w świecie.⁵

Ujmując zagadnienie „teizmu otwartego” z punktu widzenia koncepcji wiedzy Boga, jaka jest w nim proponowana, można powiedzieć, że „teizm otwarty” jest takim modelem Boga i Jego odniesienia do świata (w szczególności do człowieka), w którym Bóg jest otwarty na przyszłość, to znaczy nie zna jej w sposób absolutny. Jednocześnie przyszłość jest otwarta na Boga i Jego działania w historii, czyli nie jest zdeterminowana Bożymi działaniami, a człowiek pozostaje wolny w relacji do Niego.

Wydaje się, że podstawowym założeniem umożliwiającym przyjęcie twierdzenia o ograniczonej wiedzy Boga jest idea otwartej przyszłości. Dlatego według „teizmu otwartego” przyszłość nie może być całkowicie i prawdziwie opisana w terminach jednoznacznie określających, co się stanie lub co się nie stanie, ale najwyżej za pomocą sformułowań mówiących o tym, co mogłoby lub nie mogłoby się zdarzyć.

Bóg nie zna przyszłości nie dlatego, że jest coś, czego On nie wie, lecz dlatego, że w przyszłości nie ma niczego, co mogłoby wiedzieć w sposób pewny. Brak tej wiedzy nie jest skutkiem niedoskonało-

⁵ Zob. P. K a s z k o w i a k, *Teizm otwarty: poszukiwanie drogi środka w filozofii religii*, Diametros 18/2008, s. 26.

ści Boga, ale wynika z natury rzeczywistości, a ostatecznie z decyzji Boga o stworzeniu takiej właśnie rzeczywistości. Przyszłość jest bowiem tym, co faktycznie nie istnieje. Nie jest „czymś” i dlatego jest niepoznawalna.

Dynamiczna natura Boga

Konsekwencją wynikającą z przyjęcia twierdzenia o ograniczonej wiedzy Boga na temat przyszłości jest koncepcja Jego dynamicznej natury. Atrybutami charakteryzującymi dynamiczną naturę Boga są przede wszystkim: czasowość, zmienność, ograniczoność, emocjonalność.

Liczna grupa przedstawicieli „teizmu otwartego” jest przekonana, że Boga nie należy rozumieć jako byt a-czasowy. Jeżeli bowiem Bóg jest poza czasem, to pozostaje współczesny względem wszystkich wydarzeń i momentów czasowych, a to z kolei nie daje się uzgodnić z koncepcją Jego ograniczonej wszechwiedzy. Bóg, który jest a-czasowy, nie ma wiedzy uprzedniej o mających nastąpić zdarzeniach, ale ma wiedzę terażniejszą o wszystkim, co zachodzi, gdyż postrzega to jako dziejące się aktualnie w wiecznej terażniejszości. Dlatego w „teizmie otwartym” uważa się, że Bóg jest wieczny w znaczeniu w wieczności rozumianej jako nieskończoność czasowa. Nawet Bóg ma swoje „przed” i „po”, ale nie ma początku i końca. Czas jest więc dla Boga czymś realnie istniejącym i wyznaczającym sposób Jego istnienia.

Drugą cechą dynamicznej natury Boga jest zmienność. W ramach „teizmu otwartego” można w Bogu wyróżnić trzy sfery, którym odpowiadają trzy rodzaje zmienności. Pierwszą jest zmienność e p i s t e m i c z n a, dotycząca aktów poznawczych, która związana jest ze sferą intelektualną. Drugi rodzaj zmienności to zmienność w o l i t y w n a, dotycząca podejmowanych decyzji i działań, która dotyczy sfery woliwnej. Wreszcie trzecia odmiana zmienności dotyczy sfery emotywniej i jest zmiennością e m o c j o n a l n ą, polegająca na zmienności doznawanych emocji. Tak więc Bóg nieustannie poznaje dzieje świata i ludzkości, rozszerzając swoją wiedzę, doznając przy tym rozmaitych emocji oraz podejmuje kolejne działania, które mają Mu umożliwić zrealizowanie celu nadrzędnego.⁶

Z kolei ograniczoność Boga jest ograniczonością natury logicznej i dotyczy Jego wiedzy oraz działania. Atrybut Bożej wszechwiedzy,

⁶ Zob. *tamże*, s. 29-30.

w wersji zmodyfikowanej przez „teizm otwarty”, oznacza, że Bóg uznaje za prawdziwe wszystkie sądy, które logicznie mogą być w danym momencie uznane za prawdziwe i nie uznaje żadnych sądów fałszywych, które w danym momencie mogą być uznane za fałszywe.⁷ Natomiast atrybut Bożej wszechmocy jest w „teizmie otwartym” ograniczony prawami logiki oraz doskonałą Bożą dobrocią (wynikająca z koncepcji Boga-miłości).

Dynamiczna i zmienna natura Boga wyraża się także w Jego życiu emocjonalnym. Bóg może bowiem doświadczać stanów rozczarowania, smutku czy radości z powodu tego, co zachodzi, a co na bieżąco (a nie uprzednio) poznaje. Ta własność natury Boga ma wpływ na kształtowanie się prawdziwych relacji między Bogiem a człowiekiem. Natomiast ścisła wiedza na temat przyszłości wykluczałaby, zdaniem zwolenników „teizmu otwartego”, możliwość emocjonalny reakcji wobec zachodzących zdarzeń.⁸ Człowiek, według „otwartego teizmu”, może więc swoimi decyzjami i działaniami powodować „cierpienie” Boga albo sprawiać mu „przyjemność”. Oczywiście emocjonalność Boga i związane z nią określenia stanów emocjonalnych Boga należy rozumieć jako odnoszące się do emocji czysto duchowych, gdyż Bóg nie ma elementu cielesnego. Zatem w przypadku Boga bardziej właściwe wydaje się mówienie o *quasi*-emocjonalności. Nie zmienia to jednak przekonania zwolenników „otwartego teizmu” o dynamicznej naturze Boga.

Zdaniem zwolenników „teizmu otwartego” prawdziwa natura Boga charakteryzuje się otwartością i dynamiką, spontanicznością i nastawieniem na dawanie. Oznacza to, że istota Boga wyraża się w dynamice wewnętrznej i zewnętrznej. Wewnętrzne życie Boga jest niewyczerpanie ekspresyjne, gdyż czerpie z obfitości własnej boskości i samowystarczalności doświadczeń oraz warunkuje przepływ miłości w stosunku do stworzonej przez siebie rzeczywistości. W konsekwencji otrzymujemy obraz Boga, który konstruuje swój plan wobec świata i człowieka oraz niejako wywołuje naszą wolną współpracę w nim. W związku z tym nie ma uwarunkowania stworzeń ze strony Boga,

⁷ Zob. N. P i k e, *Divine Foreknowledge, Human Freedom and Possible Worlds*, *Philosophical Review* 86/1977, s. 209.

⁸ Zob. W. H a s k e r, *Providence, Evil and Openness of God*, Routledge, London-New York 2004, s. 101-106; R. R i c e, *Biblical Support for a New Perspective*, w: C. H. P i n n o c k, R. R i c e, J. S a n d e r s, W. H a s k e r, D. B a s i n g e r, *The Openness of God. A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, Downers Grove 1994, s. 22-26.

choć Bóg reaguje na to, co robimy. Zatem Bóg rzeczywiście oddziałuje na byty stworzone i wchodzi w dynamiczną relację z ludźmi.

Dynamiczna natura Boga w ujęciu „teizmu otwartego” jest pochodną przyjęcia koncepcji ograniczonej wiedzy Boga. Jeśli Bóg nie zna przyszłości (bo nie może jej znać), Jego wiedza ulega niestannieму wzbogacaniu o nowe fakty. W wyniku tego Bóg podejmuje wciąż nowe działania dostosowując je na bieżąco do zmieniających się okoliczności. Pozostając w strumieniu czasu (choć jest to czas nieograniczony z żadnej ze stron), Bóg wchodzi w dynamiczną interakcję ze światem i doznaje zmienności analogicznej do ludzkiej zmienności emocjonalnej oraz zwrotnie oddziałuje na świat w sposób rozmaity, akomodacyjny względem nowych zdarzeń, choć cel Jego działania pozostaje niezmienny. Zatem interakcja Boga i człowieka ma charakter sprzężenia zwrotnego.

Próba rekonstrukcji struktury „teizmu otwartego”

Rekonstrukcja struktury „teizmu otwartego” prowadzi do wyróżnienia jej czterech podstawowych elementów: założeń, implikacji, treści zasadniczej oraz podstawowych aplikacji. Cztery główne założenia są ze sobą powiązane w ten sposób, że stanowią ciąg logicznych wnioskowań rozpoczynający się od założenia najbardziej podstawowego, które jest uzasadniane biblijnie.⁹ Założenia stanowią podstawę do wyprowadzenia dwóch powiązanych ze sobą implikacji dotyczących wiedzy i działania Boga. Implikacje te pozwalają sformułować zasadniczą treść „teizmu otwartego”, którą stanowi koncepcja dynamicznej natury Boga, scharakteryzowana przez Jego atrybuty rozumiane w określony, specyficzny sposób. Koncepcja dynamicznej natury Boga jest z kolei aplikowana do proponowanych rozwiązań problemów natury teologiczno-filozoficznej, wśród których najważniejszymi są problem zła oraz zagadnienie opatrności.¹⁰

⁹ Zob. M. R. S a i a, *Does God Know the Future? A Biblical Investigation of Foreknowledge and Free Will*, Fairfax 2002; T. S. P a r k, *A Biblical Response to Open Theism: Christology in the Four Gospels*, Saarbrücken 2010.

¹⁰ Zob. P. G e a c h, *Providence and Evil*, Cambridge 1977; D. B a s i n g e r, *Divine Omniscience and the Soteriological Problem of Evil: Is the Type of Knowledge God Possesses Relevant?* *Religious Studies* 18/1992, s. 1-18; W. H a s k e r, *Providence and Evil: Three Theories*, *Religious Studies* 28/1992, s. 91-105.

A zatem, Bóg jest – zgodnie z obrazem biblijnym – prawdziwie i najpełniej kochającą osobą a miłość jest istotą natury Boga i Bożej rzeczywistości (przedzałożenie o charakterze dogmatycznym). Najważniejszym przejawem miłości Boga jest wchodzenie we wzajemne relacje ze stworzonymi przez Niego istotami (założenie). Aby relacja między Bogiem i człowiekiem była naprawdę wzajemna, konieczne jest posiadanie przez człowieka wolnej woli rozumianej na sposób libertariański (niekompatybilistyczny) (założenie).¹¹ Aby człowiek mógł dokonywać prawdziwie wolnych wyborów i podejmować wolne działania, przyszłość musi być otwarta, niczym niezeterminowana (założenie). Ponieważ przyszłość jest otwarta, wiedza Boga jest ograniczona co do przyszłości (implikacja). Ponieważ wiedza Boga co do przyszłości jest ograniczona, Bóg, podejmując działania, dostosowuje je „na bieżąco” do zachodzących zmian i odpowiednio je modyfikuje w celu zrealizowania swoich zamysłów (implikacja). Boga należy więc rozumieć jako istotę w pewnym stopniu uwarunkowaną elementem czasu, zmienną w zakresie posiadanej wiedzy, podejmowanych działań i reakcji na zachodzące nowe zdarzenia, ograniczoną przez wolne ludzkie decyzje i działania, wyrażającą stany wewnętrzne będące odpowiednikiem ludzkiej emocjonalności (treść zasadnicza „teizmu otwartego”). Taki obraz Boga i Jego atrybutów umożliwia zaproponowanie określonych wyjaśnień problemu obecności zła w świecie oraz zagadnienia opatrności (aplikacje).

Ze względu na to, że cała struktura twierdzeń „teizmu otwartego” jest zakorzeniona w określonym sposobie interpretacji biblijnego obrazu Boga i ściśle od niej uzależniona, można zastanawiać się, czy „teizm otwarty” jest stanowiskiem filozoficznym czy raczej krypto- albo wprost teologicznym. Z pewnością można w nim wyróżnić elementy filozoficzne, takie jak koncepcja wolnej woli, jednak punkt ciężkości wydaje się spoczywać na kwestiach ściśle teologicznych, dla których analiza filozoficzna stosowana w „teizmie otwartym” okazuje się użytecznym narzędziem (ale tylko narzędziem) umożliwiającym

¹¹ Jest oczywiste, że określone rozumienie wolności ludzkiej woli ma istotne znaczenie do rozumienia wiedzy Boga oraz prowadzi do zaproponowania określonej jej koncepcji. Nie inaczej ma się rzecz w przypadku „teizmu otwartego”. Teiści otwarci przyjmują, że ludzie są wolni w libertariańskim rozumieniu wolności. Takie pojmowanie wolności odwołuje się do alternatywnych możliwości jako warunku koniecznego dla możliwości podjęcia wolnej decyzji. „Podmiot *N* jest wolny w czasie *T* co do działania *A* wtedy i tylko wtedy, gdy w mocy *N* jest w czasie *T* wykonać *A* i w mocy *N* jest w czasie *T* zaniechać wykonywania *A*”; t e n ż e, *God, Time, and Knowledge*, s. 66.

reinterpretację biblijnego obrazu Boga, koncepcji Jego wszechwiedzy i interakcji ze światem. Tak więc biblijne samookreślenie Boga: „Jestem, który Jestem” (Wj 3,14) w „teizmie otwartym” zostało zinterpretowane jako: „Jestem tym, który się zmienia”.

Podsumowanie – „wzajemnościowy” model relacji Bóg – człowiek

W „teizmie otwartym” bezpośrednim uzasadnieniem twierdzenia o ograniczonej wiedzy Boga jest przyjęcie założenia o otwartym charakterze przyszłości. Z kolei założenie o otwartej naturze przyszłości wynika z przyjęcia założenia o libertariańskim charakterze wolności ludzkiej woli. Zgodnie z nim ludzkie decyzje i ich realizacja muszą być całkowicie niezależne od Bożej kontroli i wpływu. Tylko taki stan rzeczy zapewnia człowiekowi autentyczną wolność wyboru. Wydaje się, że założenie o wolności ludzkiej woli wynika jeszcze z innego, wcześniejszego przedzałożenia przyjętego w „otwartym teizmie”, mianowicie z idei wzajemności dotyczącej relacji Bóg – człowiek. Idea ta jest pochodną biblijnego obrazu Boga, który stanowi punkt wyjścia dla całej konstrukcji „otwartego teizmu”. Bóg jest w niej określany najbardziej ogólnie jako „Trójjedyna, kochająca osoba”¹² i „Bóg cieszący się kochającą wspólnotą osób”.¹³ Obraz Boga rozumianego jako pełna miłości, relacyjna, trynitarna istota jest więc najgłębszą podstawą dla pozostałych twierdzeń „otwartego teizmu”. Podstawową cechą wspomnianej miłości charakteryzującej Boga jest to, że ceni kochaną osobę dla niej samej i jest łaską w znaczeniu teologicznym. Nie jest więc uzależniona od swego przedmiotu. „Ten, kto kocha, cieszy się, że ukochana osoba istnieje, troszczy się o nią i chce w odpowiedni sposób pozostawać w relacjach z tą osobą”.¹⁴

Konsekwencją wewnętrznych relacji istniejących w Trójcy jest przyjęcie „wzajemnościowego” modelu przedstawiającego relacje istniejące między Bogiem i Jego stworzeniami, a w szczególności między Bogiem i człowiekiem. Bóg, który ma upodobanie w autentycznej wzajemności – to znaczy w rzeczywistym dawaniu i otrzymywaniu oraz w ciągłej zależności i oddziaływaniu wewnątrz swojej

¹² C. H. P i n n o c k, *Most Moved Mover*. s. 79.

¹³ *Tamże*, s. 83.

¹⁴ W. H a s k e r, *Providence, Evil and Openness of God*, s. 178.

trynitarnej natury – pragnie w ten sam sposób stworzyć relacje ze swoimi stworzeniami. „Będąc trynitarным, Bóg stworzył świat udzielając mu wolności, dzięki której pełne miłości relacje mogą się rozwijać. Dlatego świat jest ekosystemem zdolnym odwzorowywać trynitarne życia Boga”.¹⁵ Należy przy tym pamiętać, że Bóg, będąc ontologicznie całkowicie niezależny od stworzonego przez siebie świata, nawiązuje relacje ze stworzeniami w sposób całkowicie wolny i wynikający z Jego swobodnej decyzji.

Założenie o wzajemności relacji Bóg – człowiek, będące pochodną przedzałożenia wyrażonego w sformułowaniu idei Boga-miłości, odsłania zasadniczy problem, z którym usiłują poradzić sobie zwolennicy „teizmu otwartego”: transcendentja czy immanencja Boga względem stworzonego świata. Jest to oczywiście problem także innych odmian teizmu, a proponowane rozwiązania tej kwestii oscylują między skrajnymi wersjami panteizmu z jednej strony i deizmu z drugiej strony. W opinii teistów otwartych, ich model jest jedynym, który zachowuje właściwą równowagę między transcendentją i immanencją Boga. Jest tak, gdyż w tylko „teizmie otwartym” występuje rzeczywista wzajemność relacji między Bogiem i człowiekiem, która oznacza ciągłą wzajemną zależność, działanie i wpływ.¹⁶

Miłość Boga, oznaczająca pragnienie nawiązania i podtrzymywania relacji z człowiekiem, daje człowiekowi możliwość odwzajemnienia tej miłości. Czyni jednak Boga zależnym od niego, gdyż Bóg oczekuje wolnej ludzkiej współpracy w realizacji Jego zamysłu. Ponieważ Bóg staje się w ten sposób zależny od człowieka, można mówić o rzeczywistym reagowaniu Boga na to, co czynią ludzie.¹⁷ W świetle powyższych ustaleń wydaje się więc, że zasada wzajemności dotycząca relacji między Bogiem i człowiekiem jest tym, co leży u podstaw pozostałych głównych twierdzeń „teizmu otwartego”, a w szczególności koncepcji ograniczonej wiedzy Boga. Zasada ta jest jakby sercem „teizmu otwartego” i wszystkie jego twierdzenia należy rozumieć i oceniać w jej świetle.

Jaki więc obraz Boga wyłania się z propozycji „teizmu otwartego”? Przede wszystkim jest to Bóg, którego człowiek usiłuje sobie

¹⁵ C. H. Pinnock, *Systematic Theology*, w: C. H. Pinnock, R. Rice, J. Sanders, W. Hasker, D. Basinger, *The Openness of God. A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, s. 110.

¹⁶ Por. W. Grudem, *Systematic Theology*, Leicester-Grand Rapids 1994, s. 268-270.

¹⁷ Zob. J. Sanders, *God Who Risks*, Downers Grove 1998, s. 282.

jak najbardziej przybliżyć i pozbawić wszelkich znamion tajemnicy, niejako obnażyć z niej, ale nie przez zwykłą ciekawość, lecz w poszukiwaniu poczucia pewności poznania Boga płynącej z przekonania o Jego uchwytnej i pojmowalnej racjonalności. Niewątpliwie więc jest to Bóg skrojony na ludzką miarę, podobny do nas, „wzajemny nam”. Biblijne zdanie: „Uczyńmy człowieka na Nasz obraz, podobnego Nam” (Rdz 1,26), które wypowiedział Bóg-Stwórca w szóstym dniu stworzenia, znalazło swoisty respons w koncepcji zwolenników „teizmu otwartego”, którzy zdają się mówić: „Uczyńmy Boga na nasz obraz, podobnego nam”.

Adam ŚWIEŻYŃSKI